

MOKSLINIAI FILOSOFIJOS RAMSČIAI

Andrius Konickis

Kultūros, filosofijos ir meno institutas, Mokslo filosofijos ir istorijos skyrius,
Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius, el. paštas nromuva@takas.lt

Iškeliami ir svarstoma tezė, kad filosofija nėra (netgi negali ir neturi būti) mokslas. Pagrindinis argumentas: mokslas tiria ir pažįsta objektą (arba pasaulį apskritai), filosofija jį apmąsto, bet netiria ir nepažįsta. Dabartinė postmodernistinė situacija dar labiau išryškina mokslo ir filosofijos kontrastą ir kelia rimtų abejonių dėl mokslo statuso.

Reikšminiai žodžiai: filosofija, mokslas, tyrimas, mąstymas, postmodernizmas.

Filosofams itin būdinga kelti klausimą „Kas yra filosofija?“ ir kartais net smarkiai ginčytis dėl atsakymo į tokį klausimą. Kiti profesionalai paprastai greičiau sutaria dėl savo profesijos esmės. Neteko girdėti, kad bankininkai keltų klausimą „Kas yra bankininkystė?“ arba vairuotojai diskutuotų, ką reiškia „vairuoti automobilį“. Kad ir kaip nelengva būtų tiksliai apibrėžti, kas yra menas ar politika, vis dėlto visiškai priešingų menininkų ar politikų nuomonių apie savo amatą pasigirsta nedažnai. Galbūt taip yra todėl, kad filosofija – iš esmės ne profesija, o gyvenimo būdas. „Maža yra specialiai atsidedančių filosofijai. Bet bendrąja prasme kiekvienas žmogus yra filosofas...“ – pastebi Juozas Girnius (1991: 486), o Antanui Maceinai čia buvo, matyt, dingstis reziumuoti: „Jau vien tai, kad kiekvienas mąstytojas („kiekvienas žmogus“, pasakytų J. Girnius – A. K.) aptaria filosofiją vis savaip, įspėja mus nepasitikėti iš anksto nė vienu aptarimu“ (Maceina 1994: 12). Nekomplikuodamas be reikalo ir taip sudėtingos filosofijos apibrėžimo problemos savąja (ypatingą?) definicija, norėčiau sutelkti dėmesį tik į vieną didžiojo klausimo „Kas yra filosofija?“ aspektą – į „klausimėlį“, ar filosofija yra mokslas. Čia gal išties paprasčiau: galimi tik du atsakymai, belieka pasirinkti – „taip“ arba „ne“.

Nepretenduoju į šių mano svarstymų detektyvinį pikantiškumą, iškart pabrėžiu, kad renkuosi atsakymą „ne“ ir tiesiog mėginsiu jį šiek tiek argumentuoti – vėlgi su kai kuriomis išlygomis: kadangi ne kartą – viešai ir privačiai – teko šiuo klausimu diskutuoti remiantis įvairiomis praktinės koncepcijomis, šisysk pasistengsiu mažiau apeliuoti į garsiuosius pirmtakus bendraminčius¹ ir veikiau pasitelksiu paprasčiausius logiškus (tiesiog žmogiškus) argumentus, nors tam tikrų pasikartojimų išvengti, matyt, nepavyks.

Mėginant bent kiek pažvelgti į problemą istoriškai, pravartu būtų prisiminti A. Maceinos žodžius: „Savo turiniu ji (filosofija – A. K.) yra išnešiojusi ir pagimdžiusi visus mokslus, su jais tačiau nesusiliedama ir jų neatstodama: visų mokslų motina pati nėra mokslas“ (Maceina 1994: 11). Atkreipkime dėmesį: tokia idėja kaip *sui generis* atsakymas į klausimą „Ar filosofija yra mokslas?“ – o ir pats klausimas – galėjo iškilti tik mūsų laikais, bent jau ne per seniausiais – susidarius ir nusistovėjus daugybės

¹ Jų išties nemažai; paminėčiau bent kelis – artimiausius: Juozas Girnius (1991), Antanas Maceina (1994, ypač p. 127–167), Arvydas Šliogeris (žr., pavyzdžiui, *Transcendencijos tyla*. Vilnius: Pradai, 1996, p. 111–143).

specialiųjų mokslų diferenciacijai. „Pradžioje“, filosofijai vos rakantis iš pirmąpradės nediferencijuotos išminties, kurioje dar tik slėpėsi būsimų menų ir mokslų užuomazgos (kai vienas žynys buvo visai savo bendruomenei astronomas ir muzikantas, gydytojas ir buhalteris, poetas ir agronomas), apie tai nebuvo nė susimąstoma. Net Aristotelis, didysis menų ir mokslų klasifikuotojas, filosofiją smagiai vadino mokslu, tačiau išvelgė esminį jos ir – tada taip buvo galima sakyti – kitų mokslų skirtumą: „...visi kiti mokslai būtinesni už jį (Aristotelis čia filosofiją vadina dieviškuoju mokslu apie priežastis ir pradus – A. K.), bet geresnio nėra nė vieno“ (*Metafizika*, 983a). Du tūkstančius metų filosofija įvairiai sąveikavo su vadinamaisiais kitais mokslais: buvo ir „mokslų mokslas“, ir kai kurių iš jų – pavyzdžiui, teologijos (juk ne šiaip sau mokslas – apie Dievą!) – tarnaitė, ir vėl „visų mokslų karalienė“, o pagaliau vos netapo visų mokslų tarnaitė. Tokias pareigas jai norėjo paskirti Augustėas Comtė'as, pastebėjęs, jog visas „pozityvias“ žinias teikia konkretūs mokslai: filosofijai lieka nebent bendrosios mokslų metodologijos funkcija. Nors tai ir ne itin akivaizdu, bet vis dėlto galima pastebėti, kad Aristotelis ir Comtė'as kalba apie tą patį reiškinį: filosofija neturi konkretaus („pozityvaus“) tyrimo objekto, taigi iš esmės nėra mokslas ir todėl praktiškai nenaudinga. O štai mąstytojų išvados visiškai skirtingos; bent jau – emociškai tai aiškiai matyti – Aristotelis lieka filosofas, Comtė'o simpatijos veikia mokslo pusėje. Buvo ir po Comtė'o, t. y. jo paskelbtoje trečioje, „pozityvioje“, dvasios stadijoje tikrų filosofų, aiškiai suvokiančių mokslo ir filosofijos skirtingumą ir nemaž dėl to mokslui nepavydinčių; tačiau buvo ir norinčiųjų paversiti filosofiją „griežtuoju mokslu“. Panagrinėkime šią įdomią situaciją nesiremami nei vienu, nei kitų argumentais.

Konstatavus (tam tikroje kompanijoje), kad filosofija nėra mokslas, dažnai tenka išgirsti nuoširdų nusistebėjimą: *o kas gi tuomet?* – lyg būtų paskelbta gryniausia nesąmonė. Įdomu, jog pasakęs (toje pačioje kompanijoje), kad,

pavyzdžiui, menas arba religija nėra mokslas, panašios reakcijos neišgirsi: juk aišku, kad ne mokslas – menas yra menas, o religija yra religija. Filosofijai kažkodėl tokio savarankiškumo nepripažįstama, manoma, kad ją tiesiog būtina priskirti kokiai nors autoritetingai dvasinei sričiai, lyg teiginys „filosofija yra filosofija“ būtų nesuprantamas ar bent jau nepakankamas. Beje, priskiriama ji tik prie mokslo srities, nes, atrodo, posakiai „filosofija nėra menas“ arba „filosofija – ne religija“, juo labiau – „ne sportas“, „ne žemdirbystė“ ar pan. jokių prieštaravimų ar nesusipratimų nesukelia. Tiesiog nežinau, kodėl mokslui suteikiama tokia privilegija, skiriama garbinga ir atsakinga filosofijos globėjo funkcija. Girdėjau tokių argumentų: juk filosofams suteikiami mokslo daktarų laipsniai, profesorių vardai, universitetuose veikia filosofijos katedros (šalia matematikos ar biologijos katedrų)... Ar tai rimtai? Muzikos akademijoje yra fortepijono, dirigavimo katedrų, dailės akademijoje dėsto tapybos ar keramikos profesoriai – ar dėl to priskirtume šias meno šakas mokslui? O ir oficiali filosofijos kvalifikacija kaip „humanitarinio mokslo“ yra grynai nomenklatūrinis sumanymas, kad profesionaliai dirbantys filosofai galėtų gauti atlyginimą už savo triūsą – juk už *gyvenimo būdą* pinigai paprastai nemokami...

Pasvarstykime svarbiausią ir, ko gero, problemiškesnę filosofijos moksliskumo aspektą. Vienas iš pagrindinių mokslo skiriamųjų požymių, neatsiejamas jo atributas yra tam tikras tyrimo, pažinimo objektas. Kartais sakoma, – jeigu, pavyzdžiui, fizikos objektas yra gamta, – kad fizika yra mokslas apie gamtą. Apie ką gi yra „mokslas“ filosofija? Koks yra filosofijos „mokslo“ pažinimo, tyrimo objektas? Per gana ilgą filosofijos istoriją buvo pateikta nemažai įdomių formuluočių, tačiau visos jos lieka abejotinos ir net kritikuotinos remiantis vienu vieninteliu pamatiniu principu. Pamėginsime tai pademonstruoti paėmę vieną būdingą ir dar tikriausiai nepamirštą – nes itin populiarią neseniais tarybiniais laikais – filosofijos apibrėžimą. Jis skelbia, kad filosofija yra „mokslas apie

bendriausius gamtos, visuomenės ir mąstymo vystymosi dėsnius². Pirmiausia dera pastebėti, kad mokslai paprastai yra ne „apie dėsnius“, o *apie objektus*; jie formuluoja dėsnius, šiuos objektus tirdami ir pažindami. Ogi visi trys išvardyti objektai turi ir be filosofijos juos tiriančius ir pažįstančius mokslus: gamta yra fizikos objektas, visuomenė – sociologijos, mąstymas – logikos. Nuoroda į „bendriausius dėsnius“ tikriausiai yra mėginimas išvengti šio keblaus sutapimo ir pasikartojimo. Betgi kiekvienas mokslas pajėgus, be abejo, suformuluoti ir konkretesnius, ir bendresnius dėsnius – pastariesiems visiškai nereikalingas koks nors specialus mokslas. Maždaug šitaip galima sukritikuoti ir Aristotelio mokslą „apie priežastis ir pradus“: ligų priežastis tiria etiologija, nusikaltimų – kriminalistika (galbūt ir psichologija), žmonių visuomenės ir civilizacijos pradus bando atskleisti istorija ir archeologija. Beje, Aristotelis, aišku, kalbėjo apie būties (pasaulio apskritai, *viso, kas yra*) priežastis ir pradus. Antikos laikais tai skambėjo visai natūraliai, bet ilgainiui mokslas tokių absoliučių pretenzijų atsisakė. Atleiskime Aristoteliui už tokią „nevykusią“ terminiją: atrodo, kad šitaip jis norėjo būtent atskirti filosofiją nuo mokslo.

Kitą, iš pažiūros kiek švelnesnį, variantą nurodyti filosofijos objektą (objektus) reprezentuoja, pavyzdžiui, Evaldo Nekrašo *Filosofijos įvadas*. Šių objektų klasifikaciją randame jau knygos turinyje – metafizika, gamtos filosofija, pažinimo teorija, mokslo filosofija, etika, politinė filosofija, o *Antrojo leidimo pratarinėje*

pasakyta, kad „knygos skyriai pavadinti filosofijos skyrių vardais“ (Nekrašas 2004: 11), lyg filosofija turėtų tokius skyrius kaip, pavyzdžiui, matematika: aritmetika, algebra, geometrija ir kt. J. Girnius šiuo atžvilgiu atrodo gerokai įžvalgesnis ir filosofiškesnis; jis pirmiausia pabrėžia, kad „filosofija, kaip būties klausimas, savo pagrinde yra vienas klausimas. Apskritai filosofijoje nėra tokios specializacijos, kokia yra atskiruosiuose moksluose“, o šiuos – *sit venia verbo* – skyrius taikliai vadina „disciplinomis“ ir papildo sąrašą dar dvasios, arba žmogaus, filosofija, teodicėja, logika, kultūros filosofija ir čia pat droviai teisindamasis, kad taip mat „vadovėliškai įprasta“ (Girnius 1991: 487–488). Aišku (ar bent jau taip istoriškai susiklostė), kad šie dalykai labiau domina filosofus nei, tarkime, bankininkystės ar žemės ūkio problemos, jei filosofija, kaip ją gražiai apibūdina J. Girnius, yra „mąstymas, kuriuo žmogus ieško atsakymo į būties klausimą rūpindamasis savo egzistencijos įprasminimu mirties akivaizdoje“ (Girnius 1991: 480). Tačiau ir jie, suvokiami kaip tyrimo ir pažinimo objektai, turi arba eventualiai gali turėti juos tiriančius ir pažįstančius mokslus; kitaip tariant, šios J. Girniaus vadinamosios „disciplinos“ gali būti – prireikus – traktuojamos kaip tam tikri mokslai. Atrodo, jog susidaro keistas nesusipratimas; o juk čia ir slypi esminis, paprastai sunkiai įžvelgiamas (A. Comte'o, pavyzdžiui, visiškai nepastebėtas) mokslo ir filosofijos skirtumas. Bet ar iš tikrųjų ji taip sunku suvokti? Aptarkime tai kiek išsamiau.

Mokslas *tiria*, pažįsta objektą (arba apskritai – pasaulį); filosofija jį apmąsto, bet *netiria* ir *nepažįsta*. Šia prasme visai logiška būtų sakyti, jog mokslas *nemąsto* (šitaip pasakęs M. Heideggeris tarsis atsiprašo – „tai nėra joks priekaištas“ – pernelyg kaprizingų mokslininkų, kurie dėl to kaipmat raukiasi tartum būtų išvadinti kvailiais). Mokslas tiria metodiškai – taikydamas metodą kaip įrankį, tarpininką, o pažindamas formuluoja dėsnius. Filosofija neturi metodo kaip tarpininko ir neformuluoja jokių dėsnių, nebent idėjas – beje, šis „nebent“ nėra maž filosofinių idėjų nesumenkina. Herakleito paradoksai (kaip antai „ne-

² Įdomu, kad greta funkcionavo ir kita filosofijos – na, gal ne definicija, bet, tarkime, – charakteristika kaip vienos iš vadinamosios visuomeninės sąmonės formų. Kitos šios visuomeninės sąmonės formos buvo mokslas, menas, moralė, religija ir, atrodo, ideologija. Atkreipkime dėmesį: visi šie reiškiniai (taigi ir filosofija ir mokslas) yra lygiagretūs. Formaliosios logikos terminais galėtume sakyti: šių sąvokų (klasių) santykis yra *nuošalė* arba – jeigu esama bendrų elementų – *perkirtimas*, bet ne *subordinacija*; nė viena iš jų nėra kitos dalis (poklasis). Tokioje sistemoje nieko nestebina, kad religija yra religija, bet ne vienas iš menų, o filosofija yra filosofija – ne mokslas apie ką nors...

galima dukart įbristi į vieną upę“), Platono idėjų pasaulis, Descartes'o *cogito ergo sum*, Spinozos *Deus sive substantia sive natura*, Kanto kategorinis imperatyvas – ne dėsniai, o idėjos; jos nėra universalios ar visiems privalomos kaip, tarkim, gravitacijos dėsnis ar daugybos lentelė, tačiau jos nesensta kaip, pavyzdžiui, daugybė Aristotelio (kaip mokslininko!) biologijos teiginių, ir negali būti „atšauktos“, kaip, pavyzdžiui, Ptolemėjo geocentrinė sistema. Net ir Hegelio vadinamieji dialektikos dėsniai (priešybių vienybės, neigimo neigimo ir kt.) nėra dėsniai *sensu stricto*, nors ir galėtume nurodyti aibę pavyzdžių, iliustruojančių ar patvirtinančių jų nusakomus raidos, sąveikos principus – *dėsningumus*; veikiau tai yra savotiškas mąstymo būdas. Filosofijos „metodu“ (*quasi* metodu) galima būtų laikyti nuo Antikos žinomą nuostatą: *nustebti–suabejoti–paklausti*; bet tai yra mąstymo, o ne tyrimo, ne pažinimo metodas. Paguoskime vėlgi mokslininkus: niekas neatima iš jų teisės stebėtis, abejoti ir klausti, o tiriant nepažįstamą reiškinį ar objektą tai yra itin veiksmingos procedūros. Tačiau kalbant apie filosofiją tai nėra skverbimosi į nepažįstamą objektą būdas, o veikiau – pakartokime tai dar sykį – *modus vivendi*. Filosofas nustemba nuolat ties paprasčiausiais, kasdieniais dalykais, suabejoja ten, kur kitiems žmonės nekyla jokių abejonių, ir klausia – pirmiausia ir dažniausiai pats savęs – to, kas visiems yra seniausiai aišku savaime. Todėl bet kuris daiktas ar reiškinys gali tapti filosofinio apmąstymo objektu, o esant pakankamai ilgalaikėms ir vaisingoms tokio mąstymo tradicijoms gali susiformuoti vadinamieji „filosofijos skyriai“, kaip juos įvardija E. Nekrašas, arba „disciplinos“, jei vartotume J. Girniaus terminiją. Iš tokių pirmųjų filosofų susidomėjimo objektų kaip gamta, pažinimas, moralė, grožis kilo natūrfilosofija, gnoseologija, etika, estetika; vėliau atsirado ir jau gana tradicinėmis tapo kalbos filosofija, meno filosofija, mokslo filosofija, kultūros filosofija. Visai natūraliai kuriasi ar bent jau gali susikurti verslo, karo, sporto, televizijos, sekso filosofijos, jei tik šiuos ir su jais susijusius dalykus imsime apmąstyti filosofiskai. Šios kartais sąmojingai

vadinamos „kilmininko filosofijos“ gali teikti įdomių idėjų, bet negali suformuluoti jokių dėsnių – tam reikalingi specialūs mokslai; kai kuriems minėtiesiems objektams tirti tokie mokslai egzistuoja (pavyzdžiui, ekonomika, seksologija ir kt.), kitiems prirėkus gali būti sukurti.

Pridurkime dar, kad šiuos ar kitus objektus tiriantys mokslai formuluoja – turi formuluoti! – universalius dėsnius, kurių nepaisyti nevalia. Nors iš pagarbos I. Newtonui dėsni, nusakantį pagreičio priklausomybę nuo kūno masės ir jį veikiančios jėgos $a = F/m$, vadiname garsiojo mokslininko vardu, jis vienodai reikšmingas visiems inžinieriams, konstruojantiems naujus automobilius ir puikiai išmanantiems fiziką, ir visiems valstiečiams, vežimu gabenantiems bulves ir nieko nei apie šią formulę, nei apie jos išradėją negirdėjusiems. Filosofinės idėjos, nors gali sudominti, o neretai ir labai stipriai paveikti, iš esmės funkcionuoja tik jas suformulavusio filosofo sistemoje ar koncepcijoje: apmąstant moralės problemas galima remtis Aristotelio dorybių ir ydų simetrija (ar asimetrija), bet galima ir visiškai ją ignoruoti. Net jeigu keli filosofai ar netgi kelios filosofų kartos gali būtų priskirti kokiai nors srovei, kryptčiai ar mokyklai, įdomiausi ir vertingiausi jie yra individualiai, o ne kaip komandos nariai: M. Heideggeris ir J. P. Sartre'as yra *gana* (jei nedrįstume pasakyti *visiškai*) skirtingi filosofai, nors abu tradiciškai laikomi egzistencializmo atstovais. Ar galėtume įsivaizduoti šitiek fizikos, geografijos, botanikos, o kad ir istorijos ar ekonomikos „srovių“ ir „krypčių“, kiek jų atsirado vien XX amžiaus filosofijoje, juo labiau – aibę „individualių“ geografijų, botanikų ar ekonomikų? Tokiam košmarui išvengti pakanka atidžiau įsižiūrėti ir pamatyti, kad mokslinis tyrimas ir pažinimas iš esmės skiriasi nuo filosofinio mąstymo, o mokslo dėsnis – nuo filosofinės idėjos...

Kita vertus, apmaudu būtų nematyti daugelio filosofijos ir mokslo panašumų, o neigti juos užsispyrus būtų neprotinga. Tačiau atkreipkime dėmesį į akivaizdų principą:

konstatuojant kokių nors dviejų dalykų panašumus kaip tik ir pabrėžiama, kad jiedu yra *panašūs*, bet *ne tapatūs*. Juk nesunku nurodyti pluoštą, tarkim, filosofijos ir meno arba filosofijos ir religijos panašumų, bet ar derėtų dėl to manyti, kad filosofija yra menas arba religija? Keletas idėjų dėl filosofijos ir poezijos panašumo ar net giminystės galėtų savotiškai pailiuustruoti mus čia dominančią mokslo ir filosofijos koliziją. Štai A. Maceina teigia, kad „filosofija ir poezija ne tik iš bendro šaltinio (kalbos) kyla, bet nešasi ir bendrą turinį, kuriuo yra žmogiškasis būties suvokimas ir pergyvenimas“ (Maceina 1990: 38). Jam pritaria J. Girnius, įsitikinęs, kad filosofija ir poezija „eina į viena... į pačią būties visumą“ (Girnius 1942). H. G. Gadameris pabrėžia, jog „poetinis žodis dėl savo vidinio sąvokingumo yra nepaprastai artimas filosofinei sąvokai“ (Гадмер 1991: 155). Panašių minčių rasime M. Heideggerio, P. Valéry tekstuose, o šiaip rimtai svarstyti šį išpūdingą filosofijos ir poezijos giminumą pradėjo J. G. Herderis ir vokiečių romantikai. Tačiau nė vienas šių mąstytojų neketino poezijos ir filosofijos sutapatinti. J. Girnius, pavyzdžiui, sako „nepamirštąs, kad poezija nėra filosofija“ (Girnius 1989: 72), o T. Venclova net itin kategoriškai pabrėžia: „Dviejų ženklų sistemų – poetinės ir filosofinės – negalima suprakti į vieną: poezija yra tiek filosofinė, kiek ji lieka poezija, ir filosofija yra tiek poetiška, kiek ji lieka filosofija“ (Venclova 1991: 348). Tiesa, A. Maceinai kartą išsprūdo: „Savo esmėje filosofija ir poezija yra tas pats dalykas“ (Maceina 1990: 40), bet gal manykime, kad tai yra specialiame kontekste pavartota poetinė hiperbolė arba – paprasčiausiai – filosofinė idėja *ad hoc*: juk aišku, kad tai ne mokslinio tyrimo išvada, ir vargu ar mąstytojas bandytų šią „tezę“ kaip nors moksliskai įrodyti... Taigi – grįžtant prie mokslo ir filosofijos – ar nesutiksime, kad juo daugiau ir juo įdomesnių aptinkame mokslo ir filosofijos panašumų, juo įsakmiau derėtų pabrėžti esminį jų skirtumą? Arba, jeigu žūtbūt reikia apginti mokslo elementus filosofijoje, pasakykime kiek

perfrazavę T. Venclovos pastabą: *filosofija yra tiek moksliska, kiek ji lieka filosofija*.

Įvertinkime pagaliau mokslo ir filosofijos situaciją dabartiniame pasaulyje, taigi jų santykį išgalint – jau išgalėjus? – postmodernistinei mąstymo ir kūrybos (apskritai – gyvenimo) paradigmai. Jau gana seniai pastebėta, jog vienas iš esmingiausių mūsų postmodernios epochos bruožų yra tai, kad nuolat ir sparčiai „dingsta kai kurios pagrindinės ribos ar skirtybės“ (Jameson 2002: 17). Dažniausiai kalbama apie aukštosios profesionalios kultūros susiliejimą su vadina-mąja masine, populiariąja, tačiau aiškiai matyti ir bendrasis, visuotinis kultūros ir ekonomikos aljansas bei kai kurios lokalsios jo atmainos – meno ir biznio, sporto ir politikos, mokslo ir reklamos, netgi verslo ir nusikalstamumo simbiozė. Neretai net religiją sunku atskirti nuo politikos, biznio, meno, turizmo ir kitų visuomeninių reiškinių. Tai iš dalies primena senuosius, sakykime, kultūros pradžios laikus; gal iš tikrųjų – grįžimas į pirmąjį nediferencijuotą kultūrinį vienį? Anaipol. Dabartinės kultūros reiškiniai suartėja, bet nesusilieja, juo labiau nesusitapatina. Menininkas teikia ir vykdo visokiausių tarptautinių fondų dosniai finansuojamus „projektus“ ir šitaip daro savo biznį – bet juk nesunku atskirti iš esmės, kur tame vadinamajame projekte menas, o kur biznesis. Panašiai galbūt koks apsukrus verslininkas, gudriai rašydamas sąskaitas ir ataskaitas, sėkmingai išvengia teismų ir kalėjimų, bet iš principo juk aišku, – ir pats verslininkas tai žino geriau už kitus, – kur yra „balta“, o kur „juoda“ buhalterija. Taigi, matyt, visuotinis postmodernistinis „ribų ir skirtubių“ išnykimas dar nėra pagrindas liautis iš esmės skyrus filosofiją ir mokslą kaip gana savitas vis dėlto kultūros sritis. Tačiau yra kita problema, tiksliau – gal kitas tos pačios problemos aspektas, į kurį taip pat atkreipia dėmesį F. Jamesonas: „<...> nyksta senosios žanro ir diskurso kategorijos <...>“. Tarkime, kaip vadintini Michelio Foucault darbai – filosofija, istorija, socialinė teorija ar politiniu mokslu?“ (Jameson 2002: 17). Pastebėkime, kad tai nėra koks nors netikėtas postmodernizmo atradimas: kaip vadinsime,

pavyzdžiui, B. Paskalio *Mintis*, Dante's *Dieviškąją komediją*, Marko Aurelijaus *Sau pačiam*, o ir daugybę kitų puikių pasaulinės klasikos tekstų, parašytų gerokai anksčiau, nei postmodernistas Michelis Foucault apskritai išmoko rašyti raides. Keblumas, matyt, slypi kiek giliau. Pats rašantis – bent jau humanitarinėje srityje, jei paliksime ramybėje gamtos mokslus, kur, atrodo, viskas daugmaž aišku – negali būti vienareikšmiškai priskirtas tam tikram intelektualinių darbuotojų luomui. Rimčiausia, žinoma, yra mokslo ir filosofijos kolizija, nes anaip tol ne visuomet galima tiksliai nustatyti, ar humanitaras formuluoja savo mokslinio tyrimo ir pažinimo rezultatus, ar filosofišškai mąsto ir siūlo skaitytojui savo idėjas³. O jeigu dar atsižvelgsime į humanitarams gana būdingą politinį arba religinį angažuotumą, polinkį į moralizavimą arba didaktiką, pagaliau į poetinį kūrėjo įkvėpimą, matysime, kad apie kokį nors tikslesnį teksto žanrą nėra nė kalbos. Ir pritarsime tikriausiai F. Jamesonui, rekomenduojančiam šiuo atveju kiek niveliuojančią sąvoką „teorinis diskursas“, nes, prievarta pavertę filosofiją mokslu, problemos tikrai neišspręsimė. Gal netgi sukomplikuosime: mat nors F. Jamesonui ir atrodo, kad šio neaiškaus pobūdžio diskurso atsiradimas „nužymi pačios filosofijos užbaigą“ (Jameson 2002: 17), mokslo statusas postmodernizmo sąlygomis kelia kur kas daugiau abejonių. „Postmodernizmo filosofijoje ir moksle padarinys, – reziuumuoja, pavyzdžiui, grupė lenkų filosofų, – yra universaliai suvokiamos tiesos ir universalijų pažinimo metodų, mąstymo ir veiklos schemų atmetimas <...>. Taigi absoliuti tiesa pasirodo esanti reliatyvi ir visada dalinė, pažinimas virsta begaline interpretacija <...>“ (*Słownik filozofii* 2004: 407–409). Filosofijai tai nėra netrukdo, nes ji iš principo nepretenduoja į visuotinę ir galutinę tiesą ar į išsamų ir tikslų kokio nors objekto pažinimą; tačiau mokslui tai yra vis dėlto gana rimtas iššūkis. Galėtų tad

pirštis tiesiog priešinga intencija: gal derėtų iš esmės peržiūrėti mokslo statusą, gal mūsų pažintinis optimizmas neturi tokio pamato kaip anksčiau galėjo atrodyti...

Tačiau nereikalačiau primygtinai jokios stublinančios mokslo revizijos, visiškai nenorėčiau kaip nors jo „sufilosofinti“, atimti iš jo esminių, tradicinių tyrimo ir pažinimo funkcijų. Juo labiau nemanau, kad mokslo statuso neturinti filosofija negali būti respektuojama kaip savita intelektualinės veiklos ir kūrybos sritis. Tad tiesiog klausčiau: ar, parėmę filosofiją moksliniais ramsčiais, nesugriausime esminių jos pačios pamatų?

Literatūra

- Girnius, J. 1942. „Poezija ir filosofija“, *I laisvę*, 1942, lapkričio 28.
- Girnius, J. 1989. „Žmogaus prasmės žemėje poezija“, iš *Egzodo literatūros atšvaitai*. Vilnius: Vaga.
- Girnius, J. 1991. „Filosofija“, iš *Raštai*, t. I. Vilnius: Mintis.
- Jameson, F. 2002. *Kultūros posūkis*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Maceina, A. 1990. „Cor inquietum“, iš *Raštai*, t. III. Vilnius: Mintis.
- Maceina, A. 1994. „Filosofijos kilmė ir prasmė“, iš *Raštai*, t. VI. Vilnius: Mintis.
- Nekrašas, E. 2004. *Filosofijos įvadas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Słownik filozofii*. 2004. Warszawa: Świat Książki.
- Venclova, T. 1991. „Atmenanti žemė“, iš *Vilties formos*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Гадамер, Х. Г. 1991. „Лирика как парадигма современности“, в кн. *Актуальность прекрасного*. Москва: Искусство.

³ Labai norėčiau, kad skaitytojas, remdamasis savo kriterijais ir pažiūromis, pats nustatytų, ar šis tekstas priskirtinas moksliniam žanrui, ar filosofiniam.

SCIENTIFIC SHORES FOR PHILOSOPHY

Andrius Konickis

A thesis that philosophy is not (and even cannot and has not to be) science is posed and discussed. The main argument is that science investigates an object and forms a knowledge of it, while philosophy ponders over an object or the world on the whole but does not investigate anything. Contrast between science and philosophy becomes more and more distinct under conditions of postmodernism because of serious doubts as to the status of science.

Keywords: *philosophy, science, investigation, pondering, postmodernism.*

Įteikta 2006-04-21; priimta 2006-06-21